

THEOLOGIA BIBLICA

Bekő István Márton*

Székelyudvarhely

Karl Barth hatása az erdélyi biblikus teológiára**

Karl Barths Wirkung auf die biblische Theologie Siebenbürgens.
Zusammenfassung

In dem ersten Teil der Arbeit wird die vorbarthische Periode durch die wissenschaftliche Arbeit von Béla Kenessey (1858–1918) und István Kecskeméthy (1864–1938) vorgestellt. Neben der Wirkung des Liberalismus und der religionswissenschaftlichen Methoden ist eine starke Biblizität und Erwartung für das Neue zu sehen. In dem zweiten Teil wird durch András Nagy (1899–1974) und Albert Maksay (1897–1971) die eigentliche, aber nicht kritiklose Annahme der barthischen Theologie vorgelegt. Der dritte Teil zeigt das Weiterleben der Barth-Wirkung unter den biblischen Theologen von Siebenbürgen in der schweren Zeit des Kommunismus. Hier sind die Vorstellungen von István Tőkés (1916–) und Zsolt Geréb (1941–) präsentiert.

Schlüsselwörter: biblische Theologie, Exegese, Karl Barth, Béla Kenessey, István Kecskeméthy, András Nagy, Albert Maksay, István Tőkés, Zsolt Geréb.

AKolozsvári Protestáns Teológia fennállásának 100. évfordulója alkalmára a teológia akkori tanárai feldolgozták az erdélyi református lelkészképzés kolozsvári történetének első ötven esztendejét, és ebből tudományos értékű, egyház- és teológiatörténeti jellegű kötetet állítottak össze.¹ Mivel a tanárok életének és munkásságának bemutatása betekintést nyújt e fél évszázad teológiai útkereséseibe, törekvéseibe is, ismertetésemet részben ezekre az igényes tanulmányokra építem, részben pedig azokra az erdélyi írásokra, amelyek hermeneutika-történettel és teológiatörténettel foglalkoznak és a *Református Szemle* hasábjain jelentek meg, illetve Geréb Zsolt tollából származnak.

* Bekő István Márton (szül. Szilágysomlyón, 1970. január 15-én), a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben szerzett református lelképásztori oklevelet 1994-ben, majd 1996-ban és 2003-ban a berni Teológiai Fakultáson tanult Ulrich Luz tanítványaként. Doktori címet 2010-ben szerzett a Kolozsvári Protestáns Teológián. Tézisének címe: *A Jézus csodáiról szóló elbeszélések Márk evangéliumában*. Jelenleg a Székelyudvarhely III. református gyülekezet lelképásztora.

** Elhangzott Debrecenben, 2010. október 6-án, a Debreceni Hittudományi Egyetem Karl Barth Kutatóközpontjának Szimpóziúmán.

¹ Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonysgot nyertek*. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948. Kolozsvár 1996.

A Karl Barth előtti korszak. Az első nemzedék (1850–1895)

Az erdélyi biblikus teológia Karl Barth előtti időszaka egybeesik a Kolozsvári Teológia I. korszakával, az első tanári nemzedék munkásságával.² Az erdélyi református lelkészképzés 1895-ben költözött Nagyenyedről Kolozsvárra. Ezt hosszú vajúdás és előkészület előzte meg.³ Bátran mondhatni, ezzel a lépéssel az egyik legjelentősebb stratégiai lépés következett be az erdélyi lelkészképzés modernkori történetében.

„Az 1895-ben magalakult Kolozsvári Teológiai Fakultás nemcsak történetileg folytatója a nagyenyedinek, nemcsak jogutódja, de szellemi és lelki örököse is. A Nagyenyed–Kolozsvár vonal a tudomány kontinuitását is jelenti. Erről nem szabad megfeledkeznie sem a történetírónak, sem másnak. A folytonosságot jelzi az a két személy, akit az egyházkerület Nagyenyedről hívott meg a kolozsvári Teológiára: Nagy Károly és Kecskeméthy István.”⁴

Nagyenyednek, akárcsak az egész korabeli európai gondolkodásnak, a liberálisizmus volt egyik fő jellemzője. Ezenkívül érdeklődést mutatott a bibliai nyelvészet iránt is.⁵ Az 1850–1895 közötti évekre úgy tekinthetünk, mint amelyek a liberális teológia tulajdonképpeni korszakát jelentették Nagyenyeden. Ezt egy rövidebb korszak követte, amelyet az 1895-ös és 1918-as évekkkel lehet behatárolni, s amelyet a Kolozsvári Teológiai Fakultás fiatal tanárai Kecskeméthy István és Kenessey Béla biblikusok, valamint Nagy Károly szisztematikus és Molnár Albert gyakorlati teológus fémjelzett.⁶

„E nemzedék felfogását egyfelől a liberalizmus továbbélése, másfelől a személyes kegyességet szorgalmazó biblikus irány egymásmellettsége jellemezte.”⁷

² Az általam *első nemzedék*nek nevezett tulajdonképpen már a II. tanári kar az erdélyi teológia történetében. A nemzedékek szerinti felosztás Makkai Sándortól származik (ld. Makkai Sándor: Az erdélyi református egyházi irodalom 1850-től napjainkig. *Az Út*. Kolozsvár 1925.), aki az 1850–1895 közötti, még Nagyenyedhez kapcsolódó liberális korszak tanárait nevezte első nemzedéknek. Vö. Geréb Zsolt: Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai a 20. századi erdélyi református exegetikai irodalomban. In: uő: *Újszövetségi tanulmányok (1969–2004)*. Partium Kiadó (Nagyvárad), Kolozsvár 2005, (287–298.) 290.

³ Ld. Buzogány Dezső: A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás létrejöttének rövid története. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek*. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948. Kolozsvár 1996, 5–28.

⁴ Kozma Zsolt: Kenessey Béla (1858–1918). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek*. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948. Kolozsvár 1996, (29–53.) 35.

⁵ Uo.

⁶ Kecskeméthy István (1864–1938) 1895 és 1936 között tanított a Kolozsvári Teológiai Fakultáson, Kenessey Béla (1858–1918) 1895 és 1908 között, Nagy Károly (1868–1926) 1895 és 1918 között, Molnár Albert (1948–1901) pedig 1895 és 1901 között.

⁷ Geréb Zsolt: Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai a 20. századi erdélyi református exegetikai irodalomban. In: uő: *Újszövetségi tanulmányok (1969–2004)*. Partium Kiadó (Nagyvárad), Kolozsvár 2005, 290.

Kecskeméthy István ószövetségi és újszövetségi exegézist tanított a Kolozsvári Teológiai Fakultáson. Elszegényedett paksi nemesi családból származott. 1889-ben nyert doktori fokozatot Budapesten és lett a keleti nyelvészet és az összehasonlító nyelvtudományok tudora. „Különös színfolt” volt az erdélyi teológia történetében. Teológiai gondolkodása „vallástörténeti”, „vallástörténete pedig metafizikai alapokra” épült.⁸ Személyében különös módon elfért egymás mellett a pietizmus és a vallástörténet, metafizika, a formatörténet és a szövegkritika. Noha vallotta, hogy a hívő a Biblia alapján áll, Jézus Krisztusban él és róla tesz bizonyosságot, később mégsem tudott azonosulni a fiatalabb tanártársai, Tavasz Sándor, Imre Lajos, Gönczi Lajos, Nagy Géza és Maksay Albert⁹ által átvett újreformátori iskolával.

A Kolozsvárra átköltözött Teológia ó- és újtestamentumi irodalomtörténet és biblika tanszékére Kenessey Bélát, a budapesti teológia tanárát hívták meg. Az ő esetében a „kritikátlan bibliakritikai szemlélet”-et és az „építő bibliaértelmezés”-t lehet kimutatni.¹⁰ Ő képviselte a nagyenyedi szellemet, a biblika-teológia tekintetében pedig a tudományosság jelentette számára a történetiséget, és arra törekedett, hogy történetiségükben mutassa fel a Bibliában foglalt valláserkölcsi eszmék fejlődését.¹¹ Ugyanakkor védte a teológusokat a gyakorlati életben használhatatlannak bizonyuló teológiától, ugyanis ezt vallotta:

„Nem az exegetikai szörszálhasogatás kell, hanem a kijelentés szellemében kell nevelni az ifjakat.”¹²

Élesen bírálta a történetkritikai iskolát és a racionalizmust. A 19. század modern teológiáját elavultnak ítélte, és úgy látta, hogy ez a teológiai irányzat képtelen segítséget nyújtani az egyházi élet megtartásához. Tudományosságot, „életesség”-et, hitet, biblicitást követelt, amint azt az 1896-os tanév évnyitó beszédében is hangoztatott, és olyan teológia iránt tanúsított igényt, amely a tudományok legújabb módszerével dolgozik és épít.

„A 60-as, 70-es évek modern teológiája megvéhdedett és képtelenné vált az egyházi élet megtartására [...], ezért újabb, igazán modern teológiára van szükségünk, amely a tudományok legújabb módszereivel dolgozzék és építsen.”¹³

⁸ Molnár János: Kecskeméthy István (1864–1938). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek*. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948. Kolozsvár 1996, (65–78.) 65–66.

⁹ A szisztematikus Tavasz Sándor (1888–1951) és a gyakorlati teológus Imre Lajos (1888–1974) 1919-től tanított a Kolozsvári Teológiai Fakultáson, a szintén rendszeres teológus Gönczi Lajos (1889–1986) pedig 1923-ban kezdte meg tanári pályafutását. Nagy Géza egyháztörténész (1887–1971) és az újszövetséges Maksay Albert (1897–1971) 1926-tól csatlakozott ez előbbiekhöz. A kommunista hatalom – Maksay Albert kivételével, aki 1959-ig taníthatott – mindannyiukat 1948-ban kényszerítette nyugdíjba.

¹⁰ Kozma Zsolt: *Kenessey Béla*, 35.

¹¹ Ld. uo. 36.

¹² Ld. uo.

Nem tudjuk, hogy az újreformátori iskolát ilyen tudománynak tekintette volna-e, azonban megállapítása élelméjűségéről tanúskodik, amely egybeesik azzal, amelyet Karl Bart később a *Der Römerbrief* című munkájában¹⁴ ajánlott az írásértelmezés tekintetében.

Karl Barth hatása.

Az első korszak (második nemzedék: 1918–1948)

Az újreformátori teológia irányzatának elfogadása nem ütközött különösebb nehézségbe Erdélyben, ugyanis Nagy Károly püspök szolgálata már megteremtette ehhez az előfeltételt, éspedig azzal, hogy szorgalmazta a Heidelbergi Káté használatát (1920), ezáltal biblikus irányba terelte a teológiai gondolkodást és az igehirdetést.¹⁵ Az újreformátori irányzat átvételét készítette elő Makkai Sándor is, aki az egyház figyelmébe ajánlotta a kálvinista örökséget. Amint azt már Kenessey Béla esetében is láthattuk, Erdélyben már a Karl Barth előtti időben jelentkezett a liberális korszak kritikája, és jelezte, hogy új teológiai szemléletmódra volna szükség. A lényeges változás, amint ezt Imre Lajos is lejegyezte, a második kolozsvári nemzedék ideje alatt következett be átható módon, s ez lassan beivódni kezdett az erdélyi lelkészek gondolkodásába, és kihatott igehirdetésükre, illetve szolgálatára.¹⁶ Ezért állapította meg Geréb Zsolt is:

„Az első világháború után teológiai szemléletváltás történt az erdélyi teológiában. Teológiatörténetileg ez a fordulat a legjelentősebb eseménynek nevezhető a 20. században, hiszen ez vezette vissza teológiai gondolkodásunkat a reformátori alapokhoz.”¹⁷

Tavaszy Sándor Karl Barth írásai alapján végezte el a régi teológiai irányzat korrekcióját. De az újreformátori teológia képviselői, Tavaszzy Sándor, Imre Lajos, Gönczi Lajos, Nagy Géza, Maksay Albert¹⁸ nemcsak átvették az új szemlé-

¹³ Ld. Kozma Zsolt: *Kenessey Béla*, 36–37.

¹⁴ Barth, Karl: *Der Römerbrief*. 1. Auflage. Bäschlin & Co, Bern 1919.

¹⁵ Geréb Pál: Kecskeméthy István igehirdetése. In: *Református Szemle* 1988, (576–578.) 576.

¹⁶ Imre Lajos ekként emlékezett vissza erre: „Az erdélyi egyházkerület lelkészei és gyülekezetei még egy régi ‘modern’, sőt liberális teológiai felfogás és világnézet hatása alatt állottak. A Ravasz indította építő, hitvallásos felfogás, amelyet *Az Út* is felvállalt és propagált, még nem tudott gyökeret verni. Tanítványaink, akik mind nagyobb számban kerültek ki a Teológiáról, szintén nem voltak egységesek teológiai felfogás és vallásos világnézet tekintetében. [...] 1925-től kezdve mindnyájan az újreformátori teológia irányába tájékozódunk, s akkor ez hatott rájuk.” Ld. Imre Lajos: *Önéletírás*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 2. A Kolozsvári Református Teológiai Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszékének kiadványsorozata. A sorozatot szerkeszti Buzogány Dezső. Sajtó alá rendezte Adorjáni Zoltán és Buzogány Dezső. Kolozsvár 1999, 206.

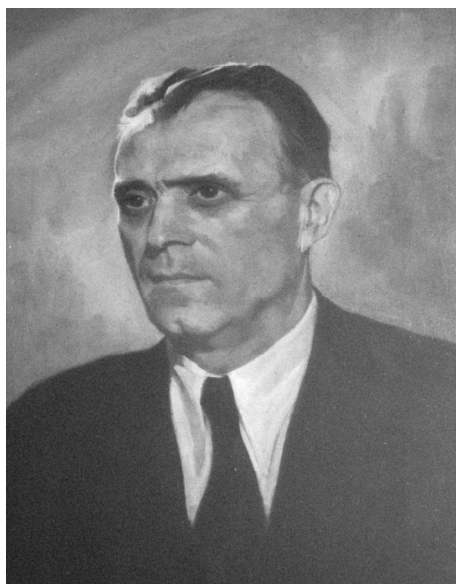
¹⁷ Geréb Zsolt: *Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai a 20. századi erdélyi református exegetikai irodalomban*, 291.

¹⁸ Ehhez a nemzedékhez tartoztak még Ravasz László, Makkai Sándor, az erdélyi származású Mátyás Ernő, aki 1924–25-ben helyettes tanár volt Kolozsváron, 1925-től pedig a Sárospa-

letmódot, hanem annak bírálói is voltak, s a dialektikus szemléletmód hatást gyakorolt az exegétákra is. E korszaknak nincs egyetlen olyan biblikusa, illetve exegétája, aki ne értekezett volna Karl Barth teológiai gondolkodásáról vagy az újreformátori teológiához való viszonyulásról.¹⁹ Az újreformátori gondolkodásmódnak e korszakra gyakorolt hatását két teológiai tanáron keresztül szemléltetem.

Nagy András

Nagy András negyedszázadon át volt a teológiai fakultás tanára az 1958–59-es tanévig. Tavaszty Sándor után ő is elég korán magáévá tette az újreformátori teológia szemléletmódját. A bibliakritika felett győzedelmeskedett újreformátori teológia gondolatai már az 1920-as évektől kezdve áthatották írásait. Az 1930-as évek közepén, amikor másodszor jár Svájcban, tovább mélyítette ismereteit az újreformátori teológia tekintetében.²⁰ Ha arra gondolunk, hogy Karl Barth *Római levelének* megjelenése után alig egy évtized telt el s a kolozsvári fakultás tanárainak többsége már követőjévé vált ennek az irányzatnak, csak csodálkozhatunk afelett, hogy az újreformátori teológia milyen gyorsan terjedt el és lett elfogadottá Erdélyben.

Nagy András esetében sajátos jelenséggel van dolgunk, amint ezt Kozma Zsolt is megállapítja:

„Századunk 20-as éveiben az erdélyi református teológia alig egy évtized alatt behódol a Svájból indult újreformátori teológiának – amit joggal az Ige teológiájának is neveznek –, s szakít a liberális teológiával, illetve a bibliai tudományok terén a történetkritikai írásmagyarázattal. Ez az átállás nem történt meg Kecskeméthy-nél, aki élete végéig a Gunkel-féle formatörténeti iskola híve maradt. Nagy Andrásnál viszont egyáltalán nem történt átállás, mert ő kezdettől

taki Református Főiskola Teológiai Akadémiáján lett az újszövetségi tanszék rendes tanára, valamint Nagy András.

¹⁹ Ld. pl.: Maksay Albert: *Az exegézis problémái*. Dolgozatok a református teológiai tudományok köréből 5. Kiadják az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvári Theol. Fakultásának tanárai. Minerva Rt., Kolozsvár 1931.; Nagy András: *A váltás gondolata az Ótestamentumban*. Az „Ifjú Erdély” kiadása, Kolozsvár 1945. Ld. Geréb Zsolt: *Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai a 20. századi erdélyi református exegetikai irodalomban*, 291.

²⁰ Kozma Zsolt: Nagy András (1899–1974). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonysgot nyertek*. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948. Kolozsvár 1996, (383–401.), 384.

fogva *idegenkedett az Ige 'történetiesítésétől'*, a vallástörténeti párhuzamoktól és szövegfaricskálásoktól, ahogyan ő nevezte a bibliakritikát.”²¹

Teológiája azonban nem volt történetietlen,

„[...] csak éppen a történelmet nem önmagában, nem vízszintesen haladó vonalként értelmezte, hanem olyan pontok sorozataként, amelyet Jahve főggőleges vonalai ütöttek az emberi történésekbe.”²²

Az egész Szentírás egységét pedig a krisztológiában találta meg.²³ Fő műve, *A váltság gondolata az Ótestamentumban* azzal foglalkozik, miképpen lelhető fel az újtestamentumi váltság már az Ótestamentumban is. Előszava jól tükrözi Nagy András egyéni gondolkodását. Az Ige teológiáját úgy veszi át, hogy szem előtt tartja a mélyebb gyökereket, a reformáció elveit és az ezt követő századok teológiáját. A könyv *Előljáró beszéde*ben ezt írja:

„Kerestem az Ótestamentum kanonikus anyagában az eredeti szöveg alapján a váltság gondolatának tünetkezését, amint az fogalmakban, eseménycsoportokban, tanúságtételekben, könyvekben jelentkezik, állandóan szem előtt tartva a kérdést, vajjon a váltság gondolata, amelyik az Újtestamentumban központi helyet foglal el, és amelyet az utolsó két emberöltő szívesen származtat a biblián kívüli vallástörténelem eszme- és gondolatanyagából, az Ótestamentumban fel-lelhető-e? A keresztmetszetekben való vizsgálat eredménye az, hogy a váltság gondolata az Ótestamentumban sajátos gerincgondolatként áthúzódik, de nem művelődés- és vallástörténeti jellegű, tehát nem a görög (emberi) szellem terméke, hanem igeszerű alkatrésze a bibliai kijelentés egészének. Így tárul fel az Ótestamentum sajátos Krisztust-valló világa.

A keresésnél is nehezebb ezt az örömet úgy elmondani, hogy más is részesüljön belőle. Munka- és szolgálatközösségben könnyebb, de leírva megfagy a gondolat. S még inkább igaz ez olyan vakmerő foglalkozásnál, mint Isten szavának ember által való értelmezése, aprózása, félve, nehogy a váltság gondolata leírva műkérdéssé, mondvacsinált problémává legyen. Meg kellett kérdezni a XVI. és XVII. szd hitvallói egyikét-másikat, akikhez hozzáférhettem, hogy számukra miért volt létkérdés a váltság titka, hiszen ez nemcsak Geleji Katona Istvánt foglalkoztatta. Egyénileg is Isten megváltó tettei szemlélhetők az igehirdető és dogmaalkotó két reformátori század személyiségein. Mindezt maradék nélkül feldolgozni itt nem lehetett. De figyelmeztetőnek elég arra, hogy a magyar exegeta, dogmatikus vagy igehirdető a reformátori gondolkozás elemeit magyar hitvallóinktól idegen közvetítés nélkül is megtalálja. Mai nyugati hittestvéreink a reformátori légkör *felé mutatnak*, magyar eleink benne élnek ebben a légkörben, írásmagyarázó módszerüket közvetlenül az Újtestamentumból tanulják az ítéletes és kegyelemért esdeklő időkben. Visszajutni azonban csak azon az úton le-

²¹ Kozma Zsolt: *Nagy András*, 392.

²² Uo.

²³ Uo.

het, amelyiken jöttünk. A közbüleső 18–20 szd-okat nem lehet, és nem kell melőzni. Ez egyébként sem ember dolga.”²⁴

Nagy András fontosnak tartja a Lélek munkáját, aki az előző, meddőnek ítéltető korokban is képes volt megszólaltatni és munkába állítani az embereket. Ebben a vonatkozásban hadd idézzük itt is az *Előjáró beszéd* két bekezdését:

„A Lélek úgy is oda visz, ahova akar, kit a Kebár mellé, kit a száradt tetemek völgyébe, kit a gályapadra, vagy a déli patakok mellé, arra a helyre, olyan körülmények közé, ahol éppen szólani és életet támasztani akar.

A theologiai munka, kiváltképpen a bibliai, maga mellett és maga mögött kell hogy tudja az írást értelmező és magyarázó egyházat, annak a hitvallásokban lecsapodott hitét. Ezek a hitvallások valamikor a testimonium spirilus sancti által értelmezett, helybenhagyott igehirdetés volt, melyek még a legnagyobb szárazságban is anyahűséggel őrizték az Ige magját és vigyáztak arra, hogy az ember maga felé el ne tévedjen. A theologiai gondolkozás állandó hullámmása közepette lehetett akármilyen a közbeeső századok theologiai felfogása és iránya, a bibliai és hitvallásszerű őrizte azt a nyelvjárást, amelyiken a Szentlélek az egyházzal, a választott sereggel s rajta keresztül minden népekhez beszélt és beszél. Így kerülünk bele eleink reformátori hitvalló közösségébe, és csak így lehetséges az írásnak a hit rögulája szerint való megértése, hogy egyfelől az írás értelmezése és magyarázása a legbűnösebb vakmerőség, ugyanakkor ez a munka a kegyelem kétségtelen jele, mely változó idők, elűtő vagy éppen ellenszenves theologiai gondolkozását összekapcsolja. Kisajátítani a Szentlelket egyetlen iránynak sem lehet. A XVI. és XVII. szd-beli Félegyházi, Geleji, Medgyesi vagy Ember Pál az eleve elvégzett váltság titkáról tesz hitet, a XX. szd debreceni püspöke hitvallást ír hitvallásaink nyomán (1937), az erdélyi a Heid. Kátét magyarázza (1940) és a századelő legkorszerűbb exegétája, Kecskeméthy, 1918 tavaszán a *Krisztus művétől valóban Igét hirdet*. A magyar theologia történetében, a mondóhegyeken, maréknyi eklézsiák szószékein az Ige mécsesét a hitvallás tartotta készen arra, hogy Isten lelke táplálja azt, és fénye ki ne aludjék.”²⁵

Biblikus gondolkodását így lehet összefoglalni jelszavakban: Ige, Szentlélek, hitvallás, elődök. Ha pedig a helyes igemagyarázat kritériumait keressük nála, akkor azt az alázat-kegyelem és engedelmesség fogalmakban ismerhetjük fel. Az értelmező bűnbánó alázata nélkül nem ismerhető fel Isten kegyelme. Az írásmagyarázó engedelmességére Isten Lelkének vezetése, és irányító erejének tiszteletben tartása miatt van szükség.²⁶

²⁴ Nagy András: *A váltság gondolata az Ótestamentumban*, V–VI.

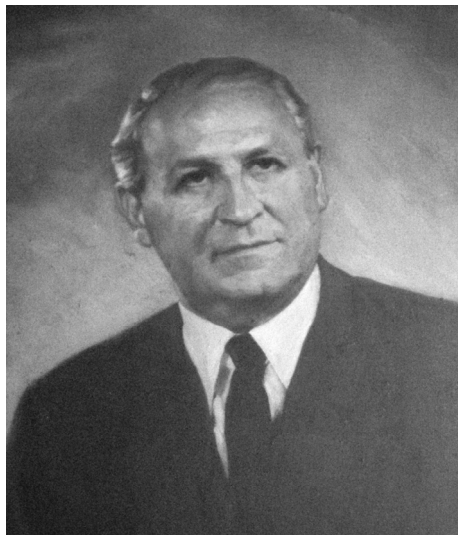
²⁵ Uo. VI.

²⁶ Uo. VII.

Maksay Albert

Maksay Albert – Nagy Andrással együtt – 1959-ig „öregekként” töltik be azt a sajátos szerepet, amelyet Istentől kaptak az erdélyi történelmi helyzetben, miután egy évtizeddel korábban Tavaszgy Sándort, Imre Lajost, Nagy Gézárt és Gönczy Lajost a román állam kényszernyugdíjba küldte. Geréb Zsolt a következőt állapítja meg Maksay Albertről:

„A humanista, ill. reformátori hagyományokra épült teológiai oktatásunk célkitűzéseit teszi magáévá, amikor tanári székfoglaló beszédében elkötelezi magát a biblikus irányzatú írásmagyarázat gyakorlására.”²⁷

Ez a biblikus irányzatú írásmagyarázat az elődök jellemzője is volt. Geréb Zsolt, aki hallgatta előadásait, személyes emlékeit felidézve írja róla:

„[...] mindig az evangélium központjára mutatott. [...] előadásain megláttatta az újszövetségi könyvek nagy összefüggéseit.”²⁸

Fiatalon a történelmi alapon álló exegetikai hagyományt képviseli. E szemléletmód az Ige-teológia hatására változik át egyre inkább Krisztus-központú látássá.²⁹ Az 1931-ben megjelent legfontosabb teológiatörténeti írása: *Az exegetika problémái*,³⁰ amely világos képet ad arról, hogy miképpen szűrte át önmagán a különböző teológiai irányokat – beleértve a dialektika-teológiát is, és egyéni gondolkodásával tanította az erdélyi nemzedékeket az Isten Igéjével való fáradósra. Ebből emelnék ki néhány lényeges gondolatot.

A mindenkori írásértelmező feladatát a következőképpen határozta meg:

„[...] az Ó- és Újtestamentum szövegében felismerje azt, ami Isten Igéje, s ha felismerte, akkor az Igét kiemelve abból a környezetből, ami az Igének csupán emberi tolmácsolása.”³¹

Ez után állapítja meg, egyrészt kritikusan, másrészt elfogadva az emberi lehetőségek korlátait:

²⁷ Geréb Zsolt: Maksay Albert (1897–1971). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek*. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948. Kolozsvár 1996, (369–382.) 369.

²⁸ Geréb Zsolt: *Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai a 20. századi erdélyi református exegetikai irodalomban*, 296.

²⁹ Uo. 374.

³⁰ Ld. a 19. lábjegyzetet.

³¹ Maksay Albert: *Az exegetika problémái*, 3.

„[...] ami évszázadokon keresztül nem sikerült a kegyes és nagygyekezetű írásmagyarázó elődöknek, az nem sikerült a legfrissebb theologiai gondolkodás képviselőinek, [...]a dialektikai teológia munkásainak sem.”³²

Maksay Albert, akárcsak a reformátorok is, jól tudja, hogy az írásmagyarázónak milyen lelki előkészület után kell hozzálátnia a munkának, és a dialektika-teológia tekintetében ekképpen fogalmaz:

„[...] csak egy már általánosan érzett felismerést szólaltatott meg, amikor rámutatott arra, hogy a Biblia olvasásánál és az Ige kutatásánál az exegétának nem elég a technikai felkészültség és tudás birtokában lennie, hanem a Szentírás szavaiban megszólaló Szentléleknek kell engedelmeskednie.”³³

Maksay Albert azt is jól tudja, hogy az Ige teológiája is csak eszköz a magasabb cél elérése érdekében: megérteni és megértetni az Ige kimeríthetetlen gazdagságát, amelyhez képest „a dialektikai exegézis eredményei is szegényesek és hiányosak”.³⁴ Ugyanakkor tárgyilagosan állapítja meg az előző korokban felgyűlt teológiai kutatások értékét:

„A vallástörténeti iskolának már bealkonyodott, és a liberális teológia már idejét múlta, de az örökségükben annyi fontos és jelentős anyagot, annyi nélkülözhetetlen adatot kapott, hogy (a teológia) nem függetlenítheti magát tőlük.”³⁵

Ebből világosan kitetszik, hogy nemcsak értékeli a múltat, hanem az újat és az őt kívánja ötvözni. A dialektikai irányról megfogalmazott kritikája nem polemikus állásfoglalás akar lenni, csupán csak féltő aggodalom.³⁶ Maksay Albert úgy látja, hogy a dialektika-teológia első évtizedeit ezek jellemzik: „forró öntudat”; „több önbizalom, mint amennyi kellene”; „kritikája metszően vagdos”, amelyre az exegézis terén elért eredményei még nem jogosítják fel abban az időben.³⁷

Maksay Albert megfogalmazza Karl Barth írásértelmezési módjával kapcsolatos kritikusi véleményét is. Ő a vallástörténeti irányzat neveltje volt, de utóbb megismerte a dialektika-teológiát is, s nem hallgathatja el a vallástörténet általa pozitívnak tartott hozadékát és a dialektika-teológia általa negatívnak ítélt oldalait. Megállapítja, hogy maga Karl Barth is felhasználja azokat az eredményeket, amelyeket a kritizált vallástörténet hozott a felszínre.³⁸ Megállapítja azt is, hogy Barth mintha teológiai, dogmatikai meggyőződését vinné bele az exegézisbe, és mintha

³² Maksay Albert: *Az exegézis problémái*, 3.

³³ Uo. 4.

³⁴ Uo. 5.

³⁵ Uo. 4.

³⁶ Uo. 5.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo. 21.

„[...] jobban megértené Pál apostolt Dostojewskiből és Kierkegardból, mint az egykorú hellenisztikus pogány világ ismeretéből.”³⁹

Amikor így fogalmaz, szintén a vallástörténeti iskola eredményeinek fontosságát emeli ki. A dogmatika exegézisbe való bevitelét úgy fogja fel, mint ami felülbírálja az exegézist és biblika-teológiát, és felismeri annak a veszélyét, hogy a biblika-teológia összekeveredhetik a rendszeres teológiával,⁴⁰ és Karl Barthról ezt is megállapítja:

„[...] nem az exegézis útján jut el a dogmatika igazságaihoz, hanem a dogmatika alapján állva vonja le az exegézis következtetéseit.”⁴¹

Külön tanulmányt igényelne annak a vizsgálata, hogy e tekintetben mennyire volt igaza Maksaynak, s Karl Barth milyen mértékben vegyítette bele dogmatikai eredményeit a biblika-teológiába és az exegézisbe. A *Vorverständnis* és *Einverständnis* hermeneutikai elve ismeretében Barth sem iktathatta ki magyarázataiból a saját gondolkodását meghatározó rendszeres teológiát.

Noha Maksay Albert hangvétele néhol élesnek tűnik, észrevételei a dialektika-teológia iránti elismeréséről és annak elfogadásról tanúskodnak. Tanulmánya végén pedig ezt írja:

„Szükséges és gondviselészerű volt, hogy a dialektika-teológia profétizmusa előjöjjön, és ráeszméltesse a világot az ember értéktelenségére és Isten szuverén hatalmára.”⁴²

Maksay Albert választ is igyekszik adni a felvetett kételyeire: Barthnak el kell jutnia a *krízis teológiájától*, amelyet Pál alapján ismert meg és kora számára tolmácsol, az *oikodómia teológiájáig*. Illetve: a dogmatika és az exegézis viszonya úgy volna kifejezhető, hogy „a dogmatikában az exegézis az első szó”.⁴³

Akár Nagy András egyéni teológiai gondolkodására tekintünk, akár Maksay Albertéra, érvényes az a megállapítás, hogy azért törekedtek a vallástörténeti iskola, majd pedig a dialektika-teológia integrálására, hogy biblikusokként jobban megérthessék Isten Igéjét. Ezt a középútra való törekvést tükrözik *Az exegézis problémái* tanulmány zárómondatai:

„Az exegézis módszerül a vallástörténeti exegézist nem nélkülözhetjük, mint eszközt és keretet, de abba szellemül bele kell vinnünk a dialektikai exegézis profétizmusát, mint tartalmat; mindenkor buzgón és kitartóan imádkozván, hogy a hiányokat, amelyek még így is fennmaradnak, a Szentlélek világossága egészítse és töltsse be.”⁴⁴

³⁹ Maksay Albert: *Az exegézis problémái*, 21.

⁴⁰ Uo. 22.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo. 25.

⁴³ Uo. 28.

⁴⁴ Uo. 30.

Karl Barth hatása.

A második korszak (harmadik nemzedék: 1948–1989)

Ismertetésemnek ezt a részét a „római kettős” kiegészítéssel is bővíthetném. Ezzel kívánom jelezni az újreformátori iskola erdélyi átvételének továbbélését a kolozsvári második tanárnemzedék utáni időben is. Ez a korszak a harmadik nemzedék ideje, a második világháború utáni időszak, a kommunizmusban is élni akaró egyház kora, amikor a teológiai gondolkodást alapvetően meghatározta Karl Barth teológiája. A korszakot a biblikus és hitvallásos elkötelezettségek jellemzték. Az 1948, majd 1959 utáni időben a Biblia és a hitvallások nyújtották a legnagyobb segítséget az ideológiai nyomás ellenében.⁴⁵ Ebben a küzdelemben kiemelkedő szerep jutott a *Református Szemle* munkaközösségének, amely biztos alapon próbálta megtartani az erdélyi református teológiai gondolkodást. E korszak biblikusai közül ismét kettőt említenék meg: Tőkés Istvánt és Geréb Zsoltot. Mindketten behatóan foglalkoztak Karl Barth teológiai gondolkodásával, és ezt a teológiai katedrán is ismertették.

Tőkés István

Tőkés István (Málnás, 1916) személyesen ismerte Karl Barthot. Az 1940-es év nyári szemesztere alatt Bázelen tanult, ahol az Ige teológiájának két kiemelkedő tanítóját hallgatta, Karl Barth és Oscar Cullman személyében. E két nagy egyéniség biblikus és hitvallásos látása döntő hatást gyakorolt az ifjú Tőkés István fejlődésére.⁴⁶ 1973 októberétől 1983 novemberéig, amikor 67 éves korban külső nyomásra nyugdíjazták,⁴⁷ a Kolozsvári Teológiai Intézet újszövetséges professzora volt. Kétségtelen, hogy Karl Barth jelentősen hatott az ő teológiai gondolkodására, ám ennek ellenére számára mégiscsak Kálvin János a mérvadó. Hogy miképpen látja Karl Barth hatását az erdélyi teológiai gondolkodásra, azt a *Barth Károly exegetikai gondolkodása* című írása alapján is megismerhetjük.⁴⁸ Most azonban az élete tizedik évtizedét megért Tőkés István szóbeli vallomásának erre vonatkozó és címszavak alá csoportosított részleteit idézzük.⁴⁹

Barth jelentősége

„A barthi gondolkodás olyan hatást gyakorolt az erdélyi gondolkodásban, ifjúsági, egyházépítő, politikai s mindenféle szinten, hogy tagadhatatlan és kifejez-

⁴⁵ Geréb Zsolt: *Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai a 20. századi erdélyi református exegetikai irodalomban*, 292.

⁴⁶ Ld. Geréb Zsolt: Baráti köszöntés Tőkés István 90. születésnapján. In: Adorjáni Zoltán (szerk.): *Emlékkönyv Tőkés István kilencvenedik születésnapjára*. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, az Erdélyi és Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadványa. Kolozsvár 2006, (7–9.) 8.

⁴⁷ Uo. 9.

⁴⁸ Ld. Tőkés István: Barth Károly exegetikai gondolkodása. In: *Református Szemle* 1966, 328–335.

⁴⁹ Az interjú az előadás szerzője rögzítette. (*A szerkesztő megjegyzése.*)

hetetlen, mit is jelentett. De elfogadása nem volt 100%-os. Azt át kellett élni, hogy mit jelentett. Semmi nem hasonlít ahhoz a tiszta evangéliumhoz, amelyet Barth képviselt: a Szentírás alapját képviselte, Istent, aki az Úr Jézus Krisztusban testté lett.”

Történetkritika

„Barth elismerte azt, amit a történetkritika adott, s ez mind szükséges. De nem a történetkritika mutatja meg, hogy mit üzen az Írás, hanem a feltámadott Úr Krisztus Szentlelke.”

Barth és a mai hermeneutika

„Gadamer azt mondja: egy antik írás – például a Biblia – esetében nem az a lényeges, hogy akkor és ott mit gondolt a szerző, hanem az, hogy milyen hatást gyakorolt reám. Gadamer alapján nem az apostolok gondolatvilágának pontos megértése a fontos, hanem az, hogy *nekem* mit mond. Ő szinte függetleníti a szöveget az írótól. A lényeg ez: azt mondjam el, hogy milyen hatást gyakorolt reám, akár a szerzővel ellentétben is. Ezt nevezem a világi kutatás és a reformátori irány találkozási lehetőségének.”

Útkeresés ma

„Várom, hogy megjelenjék egy olyan tanulmány, amely megfogalmazza: melyik az az exegézis a magyar területen, amelyikre azt lehet mondani, hogy hiteles kifejezője a bibliai üzenetnek.”

Kálvin és Barth

„Számomra Kálvin sokkal jobb az exegézisben, mint Barth.”

Kritérium

„Alázat és engedelmesség. Ne a magam gondolatait akarjam kihallani, hanem legyek eléggé alázatos és engedelmes, hogy amit kihallok, azt mondjam el.”

Hála

„Leghálásabb azért vagyok, hogy Barth a Szentírás inspiráltságát vallotta. A Szentlélek vezetését egyetemes viszonylatban kell látni: teológiailag, gyülekezetben, társadalomban, politikában.”

Geréb Zsolt

Geréb Zsolt rövid tanulmányban összegezte Karl Barth hermeneutikai elveit és az erdélyi írásértelmezés megújulását.⁵⁰ Ő is a Kolozsvári Teológia újszövet-

⁵⁰ Geréb Zsolt: Karl Barth hermeneutikai alapelvei és az erdélyi írásmagyarázat megújodása. In: uő: *Újszövetségi tanulmányok (1969–2004)*. Partium Kiadó, Kolozsvár 2005, 181–285.

séges tanára 1984-től.⁵¹ Már az atyai házban belekerült a barthi hatás légkörébe, s mint teológiai tanár örökségként vihette tovább az Ige teológiáját, biblikusként pedig a barthi teológia iránti elkötelezettséget tanúsított. Ezért írásértelmezési elveit Karl Barth alapján fogalmazta meg, s az Írás igazi megértésével kapcsolatosan is vele együtt vallja, hogy az ott kezdődik, ahol a történet-kritika abbahagyja a munkát.⁵² Majd így folytatja:

„Az ember semmilyen módon, még a legpontosabb történet-kritikai módszer segítségével sem tudja megalapozni az Istenben való hitet.”⁵³

Ezután kiemeli Barth véleményét a történeti kutatás hasznáról is:

„Ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy a történés munkája felesleges, mivel a Szentírás emberi oldala megköveteli a történeti vizsgálatot is.”⁵⁴

Azonban az Ige tartalmát, vagyis igazi megértését akkor ismerjük fel, amikor Isten az ember felé fordul Jézus Krisztusban. Barth gondolkodásmódjában az a fontos az írásértelmezés tekintetében, hogy ő krisztocentrikus elvet fogalmaz meg. A krisztocentrikussághoz pedig a megértés sajátos, Istenre néző elve kapcsolódik: Jézus Krisztus személyének megismerése egyedül csak a Szentlélek által felébresztett hitben lehetséges.⁵⁵

Geréb Zsolt azt vallja az exegézisről, hogy az olyan történelmi-grammatikai feladat, mint bármely más szövegmagyarázat, de a teológus nem helyezheti saját világnézetét a szöveg fölé. Neki a szöveg alá kell helyezkednie, tudván, hogy az általa vizsgált szöveg Isten kijelentése.⁵⁶ Miután pedig arról ír, hogy miként történt meg a barthi írásértelmezés recepciója Horváth István (1913–1972)⁵⁷ és Tőkés István által, rámutat arra, hogy a Barth írásmagyarázati elvei milyen pozitív hatást gyakoroltak az erdélyi írásmagyarázatra és annak megújulására.

Horváth István ezt vallotta:

„Az exegéta csak úgy és akkor értheti meg a Szentírás szövegét, ha meglátja, hogy a Szentírás minden szava tulajdonképpen nem más, mint a tegnapi és ma és mindörökké ugyanazon Jézus Krisztusról szóló bizonyágtétel.”⁵⁸

⁵¹ Ld. Adorjáni Zoltán: Dr. Geréb Zsolt életrajza. In: uő (szerk): *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*. A Kolozsvári Protestáns Teológia Kutatóintézetének kötetei, 2011/I.: Emlékkötet a 70 éves Geréb Zsolt tiszteletére. Kiadja a PTI. Kolozsvár 2011, 427–429.

⁵² Geréb Zsolt: *Karl Barth hermeneutikai alapelvei és az erdélyi írásmagyarázat megújítása*, 281.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo. 282.

⁵⁷ Horváth István szintén a Kolozsvári Protestáns Teológia tanára volt. Pályafutásának és teológiai felfogásának összefoglalását ld. Hermán M. János: A száz éve született dr. Horváth István teológiai magántanár (1913–1972) életének lexikális adataihoz. In: *Református Szemle* 2013/5, 566–572.

⁵⁸ Geréb Zsolt: *Karl Barth hermeneutikai alapelvei és az erdélyi írásmagyarázat megújítása*, 283.

Geréb Zsolt úgy értékelte, hogy a Barth által képviselt exegézis meghonosítását Tőkés István szorgalmazta a legkövetkezősebben, aki egyben feladatult tűzte ki a magyar nyelvű exegetikai irodalom megalkotását is.

Geréb Zsolt felhívja a figyelmet a biblikusok által írt kommentárookra, valamint a *Református Szemle* munkaközösségének a dialektika-teológia iránt tanúsított elkötelezettségére, majd pedig ezzel zárja tanulmányát:

„Ha áttekintjük a második világháború utáni exegetikai írásokat, megállapíthatjuk, hogy a hazai református írásmagyarázók lényegében mind K. Barth tanítványainak tekinthetők. A teológiai exegézis főbb szempontjai egyformán megtalálhatók Teleky Mihály, Molnár Dezső, Kozma Zsolt, Varga László, Bak Áron és Adorjáni Zoltán megjelent dolgozataiban. Hálát adhatunk és adunk a mi Urunknak, hogy a bázeli teológus életműve által a mi teológiánkat és egyházunkat is megújította.”⁵⁹

Összegzés

Karl Barth erdélyi biblika-teológiára gyakorolt hatásáról a következőket állapíthatjuk meg:

- Az erdélyi biblikusokat mindenekelőtt a Biblia iránt tanúsított hűség jellemezte. Az aktuális teológiai irányokat nem önmagukért követték vagy művelték, hanem Isten Igéjének jobb megértése és üzenetének hirdetése érdekében.
- Az erdélyi biblikusok számbavették saját teológiatörténetük állomásait, ragaszkodtak a kálvini szemlélethez, fontosnak tartották az elődök munkáját, és Isten Írást ihlető és írásértelmezést irányító Lelkének engedelmes szolgálói kívánnak lenni.
- Átvették Karl Barth teológiai gondolkodását, s elsők között ismerték fel, hogy szükség van a tudományos váltásra.
- Míg az első kolozsvári nemzedék csak előkészületet tett a váltásra, a második aktív szerepet vállal az átvétel és az alkalmazás tekintetében. A harmadik nemzedék esetében megvan az a történelmi távolság, amelyből már értékelni lehet Barth és az erdélyi biblikus tudomány kapcsolatát. De Barth hatása nem zárul le e nemzedékeknél, hanem tovább is él.
- A biblikusok által meghatározott teológiai jelszavaknak, a kritériumoknak, az emberi törekvések elismerésének és az Isten Lelke előtti alázatnak ma is érvényesülnie kell, ugyanis a módszerek és teológiai utak kohójában élünk.

Nagy András nyomán nekünk is alázatos és engedelmes eszközzé kell válnunk a Szentlélek irányítása alatt, hogy értelmünk és hitünk által az Ige szólalhasson meg a Szentírásból.

⁵⁹ Geréb Zsolt: *Karl Barth hermeneutikai alapelvei és az erdélyi írásmagyarázat megújítása*, 285.

Felhasznált irodalom

- Adorjáni Zoltán: Dr. Geréb Zsolt életrajza. In: uő (szerk.): *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*. A Kolozsvári Protestáns Teológia Kutatóintézetének kötetei, 2011/I.: Emlékkötet a 70 éves Geréb Zsolt tiszteletére. Kiadja a PTI. Kolozsvár 2011, 427–429.
- Barth, Karl: *Der Römerbrief*. 1. Auflage. Bäschlin & Co, Bern 1919.
- Buzogány Dezső: A Kolozsvári Református Theologiai Fakultás létrejöttének rövid története. In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek*. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948. Kolozsvár 1996, 5–28.
- Geréb Pál: Kecskeméthy István ígéhirdetése. In: *Református Szemle* 1988, 576–578.
- Geréb Zsolt: Baráti köszöntés Tőkés István 90. születésnapján. In: Adorjáni Zoltán (szerk.): *Emlékkönyv Tőkés István kilencvenedik születésnapjára*. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, az Erdélyi és Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadványa. Kolozsvár 2006, 7–9.
- Geréb Zsolt: Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai a 20. századi erdélyi református exegetikai irodalomban. In: uő: *Újszövetségi tanulmányok (1969–2004)*. Partium Kiadó, Kolozsvár 2005, 287–298.
- Geréb Zsolt: Karl Barth hermeneutikai alapelvei és az erdélyi írásmagyarázat megújodása. In: uő: *Újszövetségi tanulmányok (1969–2004)*. Partium Kiadó (Nagyvárad), Kolozsvár 2005, 181–285.
- Geréb Zsolt: Maksay Albert (1897–1971). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek*. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948. Kolozsvár 1996, 369–382.
- Imre Lajos: *Önéletírás*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 2. A Kolozsvári Református Teológiai Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszékének kiadványsorozata. A sorozatot szerkeszti Buzogány Dezső. Sajtó alá rendezte Adorjáni Zoltán és Buzogány Dezső. Kolozsvár 1999.
- Kozma Zsolt: Kenessey Béla (1858–1918). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek*. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948. Kolozsvár 1996, 29–53.
- Kozma Zsolt: Nagy András (1899–1974). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek*. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948. Kolozsvár 1996, 383–401.
- Makkai Sándor: Az erdélyi református egyházi irodalom 1850-től napjainkig. In: *Az Út*. Kolozsvár 1925.
- Maksay Albert: *Az exegézis problémái*. Dolgozatok a református teologiai tudományok köréből 5. Kiadják az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvári Theol. Fakultásának tanárai. Minerva Rt., Kolozsvár 1931.
- Molnár János: Kecskeméthy István (1864–1938). In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek*. A Kolozsvári Református Theologia tanárai 1895–1948. Kolozsvár 1996, 65–78.
- Nagy András: *A váltáság gondolata az Ótestamentumban*. Az „Ifjú Erdély” kiadása, Kolozsvár 1945.
- Tőkés István: Barth Károly exegetikai gondolkozása. In: *Református Szemle* 1966, 328–335.